

Veldtocht of ontdekkingsreis?

Ambities van buitenpromovendi en onduidelijke promotiecultuur

Norman Schreiner

Er worden aan de Nederlandse universiteiten ieder jaar ongeveer 2.500 proefschriften verdedigd (Schnabel, 2001). De meeste hiervan zijn afkomstig van jonge aio's en oio's die direct na het voltooien van hun masterstudie c.q. doctoraalstudie het promotietraject inslaan. Buiten deze aio's en oio's is er een minderheid van zogenoemde 'buitenpromovendi', afgestudeerden die later in hun leven ambities koesteren alsnog te promoveren; veelal latere roepingen.

Daar waar de aio's en oio's steeds meer worden ingebed in de strikte arrangementen van onderzoekscholen en onderzoekstechnieken, lijken die voor de buitenpromovendi niet eenduidig. In het ene geval meent men de strikte aio/oio-arrangementen ook op de buitenpromovendus te moeten projecteren, in het andere geval gunt men de buitenpromovendus een redelijke vrije ruimte. Kortom, voor de buitenpromovendus – veelal na vele jaren wat vervreemd van de universiteit – zijn de arrangementen niet altijd even duidelijk en eenduidig.

De vraag die hierbij opdoemt is: waarop drijft de ambitie van de buitenpromovendus? Waar doet de buitenpromovendus het voor? Is er een zekere interactie tussen dissertatie en loopbaan? Het lijkt duidelijk dat de dissertatie dienstig kan zijn aan een loopbaan. Maar het antwoord zou tevens in omgekeerde zin kunnen luiden: een loopbaan kan ook dienstig zijn aan een dissertatie.

Het is wellicht zinvol eerst stil te staan bij zienswijzen over en rond het fenomeen proefschrift in haar algemeenheid, mede in historisch perspectief. Waarom werden en worden er proefschriften geschreven? Hoe werd en wordt er tegen proefschriften aangekeken?

De doctorsgraad kent een historie van 800 jaar (Kerr, 1982) en heeft zijn wortels al in oude universiteiten als die van Bologna en Parijs (Bartelse, 1999b). Bremer (2000) geeft in zijn proefschrift *Hora Est* een fraai inzicht in de opvattingen die er door de eeuwen heen over proefschriften heersten, en uit De Wilde (1987) citeert hij de heersende zienswijze in de eeuwen terug:

'De 17^e eeuwse jonge geleerde werd gezien als een gezelschap die zijn meesterproef moest afleggen. Er werd niet van hem verwacht dat hij nieuwe waarheden zou ontdekken'. (De Wilde 1987, geciteerd in Bremer 2000, p.9)

Bartelse (1999b) onderscheidt drie archetypes van doctoraatsopleidingen: (1) het middeleeuwse doctoraat, (2) de Humboldtiaanse traditie en (3) het Amerikaanse professionele model. Bij het middeleeuwse doctoraat was de promotie eerder een beroepsgerichte graad dan een onderzoeksgraad: de houder was bevoegd les te geven. In die tijd werden universiteiten niet zozeer gezien als onderzoekscentra, maar als onderwijsinrichtingen gericht op het uitoefenen van een beroep. Tevens wijst Bartelse (1999b) erop dat het proces waarmee de graad kon worden verworven in deze tijd een informele aangelegenheid was. Zo constateert Van Herwaarden (2006) dat in het begin van de zestiende eeuw Desiderius Erasmus, na enige aanvankelijke oriëntaties op Bologna en

Cambridge, gedurende een verblijf van hooguit drie à vier weken in Turijn – op overigens raadselachtige wijze – wist te promoveren tot *doctor theologiae* en daarmee bevoegd werd om als docent aan universiteiten op te treden. Het Humboldtiaanse model werd in de negentiende eeuw gecreëerd door de Duitse filosoof Von Humboldt aan de Universiteit van Berlijn, waarbij de promovendus – in tegenstelling tot het middeleeuwse model - ook tot het verrichten van onderzoek wordt aangezet (Bartelse, 1999b). Ook Hesseling (1986) wijst op deze omstandigheid. Hij constateert een eerste concrete institutionalisering van de dissertatie in de Duitse staten van de negentiende eeuw; de dissertatie (*Habilitationsschrift*) leidde tot het doctoraat, een onderzoeksgraad waarmee men dan uiteraard tevens het recht (*Habilitation*) verwierf aan een universiteit te mogen doceren. Hiermee werd een duidelijke koppeling tussen dissertatie en loopbaan steeds meer zichtbaar. Vanuit de Duitse staten heeft het doctoraat zich vervolgens over de wereld verspreid (Hesseling, 1986). Geïnspireerd door Humboldtiaanse model ontwikkelde zich volgens Bartelse (1999) het Amerikaanse professionele model van *graduate schools* waarin de student wordt verondersteld een serie strakke programma's en cursussen te doorlopen die kunnen leiden tot het behalen van zowel masters- als doctorsgraden; ook in een aantal Europese landen zoals Finland, Frankrijk, Duitsland, Nederland en Zweden heeft het *graduate school*-model zich ontwikkeld

Evenals Huizinga (1951) belicht ook Bremer (2000) de toenemende belangstelling voor de wetenschap-inhoudelijke aspecten van de dissertatie waarbij het verlenen van de doctorstitel de erkenning moet zijn van 'wetenschappelijke rijpheid':

'In de 20^e eeuw wordt de promovendus geacht de wetenschap te verrijken met nieuwe inzichten' (De Wilde 1987, geciteerd in Bremer 2000, p.9). [...] 'Volgens de tegenwoordige Nederlandse promotiereglementen moet een proefschrift zijn 'een proeve van bekwaamheid tot het zelfstandig beoefenen van de wetenschap' (Bremer 2000, p.9).

Menig Nederlands universitair promotiereglement definieert het 'proefschrift' als:

'een wetenschappelijke verhandeling over een bepaald onderwerp' (EUR, 2006, art. 4.1; Utwente, 2006, art 11.1; VUA, 2006, art.15.1; Unimaas, 2006, art.22.1).

Veelal wordt hieraan toegevoegd dat het proefschrift ook mag bestaan uit een samenvoeging of bundeling van al dan niet reeds eerder verschenen wetenschappelijke publicaties (EUR, 2006; Utwente, 2006; VUA, 2006; Unimaas, 2006). Verder gaat de omschrijving in de promotiereglementen niet. Er staan bijvoorbeeld geen passages in over inachtneming van bepaalde inhoudelijke standaarden of onderzoeksmethoden.

In de academische praktijk van vandaag lijkt het vervaardigen van een proefschrift vooral te worden gezien als een wetenschappelijk vervolgtraject kort na het behalen van het doctoraal examen c.q. masterexamen, dat uiteindelijk moet leiden tot meer onderzoekers en meer kennisoverdragers bij instellingen die het beoefenen van de wetenschap ten doel hebben. Op dit verwachtingspatroon zijn de binnen en rond de universitaire wereld geïnstitutionaliseerde opleidingen (zoals 'graduate schools') voor aio's (assistenten-in-opleiding) en oio's (onderzoekers-in-opleiding) geënt. Dit draagt de logica in zich dat van degenen die wetenschap bedrijven, uitdragen en overdragen dus mag worden verwacht dat zij op onderzoeksgebied iets hebben gepresteerd. Bartelse (1996) doelt op deze groep als hij wijst op de traditionele functie voor het doctoraat: het in stand houden van de wetenschappelijke beroepsgroep ('wetenschaps-intern'). Hesseling (1986) heeft behoefte aan een iets ruimere beschrijving en formuleert de dissertatie als:

'...een poging om ten overstaan van een academisch forum bewijs te leveren van oorspronkelijk en onafhankelijk werk'. (Hesseling 1986, p.7)

Hij voegt eraan toe dat het weliswaar 'beperkt is tot de best beschikbare kennis op een bepaald tijdstip en een bepaalde plaats volgens een bepaalde universiteit en haar geselecteerde vertegenwoordigers', en tekent daar echter bij aan dat de term 'oorspronkelijk' pas inhoud kan hebben indien er sprake is van 'universitaire standaarden'. Ofschoon volgens Hesseling (1986) deze standaarden pas betekenis krijgen als er overeenstemming is over de evaluatieprocedures, blijkt in de praktijk dat deze standaarden per universiteit nogal eens aan verandering onderhevig te zijn.

Rupp (1997) signaleert hier en daar het misverstand dat de Nederlandse wetenschapsbeoefening zich in het verleden exclusief richtte op de Duitse 'geleerdheid', en dat er halverwege de 20^e eeuw in de Nederlandse wetenschappelijke wereld een omslag plaatsvindt naar exclusieve gerichtheid op de Verenigde Staten. In zijn onderzoek nuanceert hij dat er niet zozeer sprake is geweest van een omslag, maar vóór de Tweede Wereldoorlog was er wel een gerichtheid van de Nederlandse wetenschappelijke wereld op Europa en na de Tweede Wereldoorlog op Europa én de Verenigde Staten, met een leidende rol voor de Anglo-Amerikaanse landen.

In feite zien wij dat in Nederland in zekere zin het Humboldtiaanse model en het Amerikaanse model naast elkaar worden gehanteerd.

Wij staan stil bij enige cijfers. Hoe staat het met promoties tegenwoordig? Hoe vaak wordt er nog gepromoveerd? Hoe lag dit vroeger? Zoals weergegeven aan het begin van dit artikel promoveren er in de huidige tijd in Nederland ongeveer 2.500 mensen per jaar. Dit getal is al sinds medio negentiger jaren redelijk constant (CBS, 2004). Echter, de ene studie toont afnemende getallen daar waar het om relatieve cijfers gaat, de andere studie toont toenemende getallen daar waar het om absolute cijfers gaat. Lambers (1996) vergeleek relatieve getallen in zijn onderzoek onder de Rotterdamse universitaire gemeenschap. Hij becijferde in retrospectie de gepromoveerden aan de Nederlandsche Handels Hoogeschool (NHH) - inclusief haar rechtsoptvolgers Nederlandse Economische Hogeschool (NEH) en Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) - vanaf haar oprichtingsjaar 1913 en constateerde dat per 1939 van de doctoraal afgestudeerden gedurende alle achterliggende jaren circa 20 procent was gepromoveerd; in 1994 bleek over alle achterliggende jaren slechts circa 5 procent van de doctoraal afgestudeerden gepromoveerd. Dus: van een op de vijf gedurende de periode 1913-1939, naar een op de twintig gedurende 1913-1994.

Bartelse, Frijdal & Van Diepen (1999a) constateren dat zowel in Europa als in de Verenigde Staten meer gepromoveerden worden geproduceerd dan vroeger. Hun constatering is in absolute getallen en is aannemelijk als men bedenkt dat in de loop van de afgelopen decennia steeds meer studenten academische studies zijn gaan ondernemen. Hoewel er dus in absolute zin sprake is van een toename van het aantal promoties, lijkt het aantal promoties afgenomen indien men ze relateert aan de totalen van de afgestudeerden. Opvallend is overigens dat binnen de gepromoveerde Nederlandse populatie het aantal vrouwelijke gepromoveerden procentueel een sterk stijgende lijn vertoont; begin jaren zeventig 5 procent, begin jaren negentig 20 procent, begin van de eeuwwisseling 30 procent en in 2002/2003 zelfs 40 procent (CBS, 2004).

Hoe verhoudt het aantal promoties in Nederland zich tot die in andere landen? Uit een overzicht van Eurostat (2002) blijkt dat Nederland slechts 1,1 gepromoveerden kent per 1000 van de bevolking van 25-34 jaar; dit getal is in Duitsland 2,1, in de Verenigde Staten 2,4, in Zweden 3,0 en in het Verenigd Koninkrijk zelfs 4,0 (Nota OCW, 2005). Nederland bevindt zich daarmee in gezelschap van de hierop laagstscorende landen in Europa (de EU-15).

Waar gaan gepromoveerden werken? Volgens Bartelse *et al.* (1999a) betreedt de meerderheid van de doctores niet meer de universitaire wereld; zij duiden op de studie van Van der Neut & De Jonge (1993) inhoudend dat in 1980 in Nederland nog 70 procent van de gepromoveerden een werkkring in de universitaire wereld vond, maar dat in 1993 dit percentage nog maar 32 procent was. Hier leiden Bartelse *et al.* (1999a) uit af dat de meeste nieuwe gepromoveerden hun werkkring thans buiten de universitaire wereld vinden. Recentere cijfers duiden op een lager percentage: uit de Intermediair PhD Labour Market Survey gehouden in 2006 blijkt nog slechts 21 procent van de 275 ondervraagde jongere promovendi een loopbaan als onderzoeker te prefereren, en 30 procent van hen zegt expliciet een loopbaan in het bedrijfsleven voor ogen te hebben (Intermediair, 2006).

Opmerkelijk is voorts de constatering van Bartelse *et al.* (1999a) dat de gepromoveerde kennelijk geen enkel beter perspectief op verantwoordelijke posten wordt geboden dan de niet-gepromoveerde. Bovendien bespeurt hun studie geen mogelijk voordeel voor de gepromoveerde in de zin van betere salariering. De auteurs trekken uit arbeidsmarktstudies de conclusie dat de toegevoegde waarde van een doctoraat voor een carrière kennelijk beperkt is, met uitzondering van carrières in de discipline onderzoek en ontwikkeling (research and development). Ook Van Vucht Tijssen (2000) uit zich in deze zin; zij constateert dat - met uitzondering van typische researchfuncties in het bedrijfsleven en para-universitaire instituten - zelden wordt aangevoerd dat de promotie een noodzakelijke eis zou zijn voor de vervulling van een bepaalde baan.

De constatering van Van Vucht Tijssen (2000) over de meerwaarde voor de discipline onderzoek en ontwikkeling lijkt iets te eng. Wij mogen deze wellicht ook doortrekken naar de curatieve en preventieve dienstverlening, daar waar cliënten op zoek zijn naar probleemoplossende, helende en genezende steun, maar ook naar de dienstverlening die zich bezighoudt met voorkómen van calamiteiten. Denkbaar is dat inzet van gepromoveerden in met name de advieswereld het deskundigheidsgehalte en mogelijk ook de deskundigheidsuitstraling van een adviesbureau in zekere mate kan verhogen. Een soortgelijke redenering is ook denkbaar voor de gezondheidssector, ofschoon deze in nogal wat gevallen samenloopt met de universitaire wereld (vooral in de hedendaagse 'universitaire medische centra', voorheen 'academische ziekenhuizen'). Voorts kan men denken aan centra of afdelingen waar gedegen kwaliteitscontrole van producten of diensten plaatsvindt. In veel van deze gevallen kan er meerwaarde worden toegedicht aan gepromoveerde personen of aan organisaties die gepromoveerde medewerkers hebben. De redenering kan zijn: deze mensen hebben zich verder bekwaamd in onderzoek; zij zijn gewend op solide wijze te onderzoeken, dus zij moeten daarin wel vaardig zijn.

Illustreerend zijn in dit verband de bevindingen van een enquête gehouden onder promovendi en reeds gepromoveerden door Van Dalen & Klamer (1996). Zij onderzochten het belang van bepaalde factoren of overwegingen bij de keuze om te promoveren. In hun enquête antwoordde 67 procent een grotere kans op een goede baan in de wetenschap aanwezig te achten, 31 procent op een goede baan in de beleidswereld en ten slotte antwoordde slechts 15 procent van hen een grotere kans aanwezig te achten op een goede baan in het bedrijfsleven. Onderzoek van Jansen (2002) onder jonge wetenschappers laat zien dat een afgerond promotietraject op de arbeidsmarkt niet of nauwelijks als meerwaarde wordt gezien, en dat dit traject veelal niet als werkervaring wordt beschouwd. Bekijkt men disciplines en organisaties die zich niet specifiek bezig houden met onderzoek, ontwikkeling, curatieve en preventieve dienstverlening, dan lijkt deze meerwaarde er dus kennelijk minder toe te doen. Hierbij kan men bijvoorbeeld denken aan disciplines waar een directe relatie kan worden gelegd met het verwerven van omzet en het behalen van productieresultaat. In een aantal gevallen kan het bezit van een doctorsgraad in een wervings- en selectieprocedure zelfs contraproductief werken, vermoedelijk in organisaties met een sterke alle-

hens-aan-dek- en doe-cultuur, c.q. omzetaanwakkerend leiderschap waar een gepromoveerde collega met enige dosis vooringenomenheid en scepsis lijkt te worden bestempeld als de studiebol of de boekenwurm. Uit het onderzoek van Van der Neut & De Jonge (1993) klinkt dezelfde taal:

'...dat de promotie perspectieven op een leidinggevende functie niet verhoogt. In sommige disciplines heeft juist een niet-gepromoveerde de betere kansen' (Van der Neut en De Jonge 1993, p.64).

Zo ook Van Vucht Tijssen (2000):

'Gepromoveerd zijn kan ook tegen iemand werken: te specialistisch gericht op een deelonderwerp, minder geneigd of bereid om de eigen onderzoeksbelangstelling los te laten, selectiever zijn in hun aanpak etc.' (Van Vucht Tijssen 2000, p.58)

Voorzitter Leliveld van het Leids Promovendi Overleg (LEO) verwoordt een mogelijke sollicitatiehandicap bij zo'n overstap als volgt:

'Als jonge doctor heb je wat uit te leggen. Je moet je toekomstige werkgever duidelijk maken dat je niet als een freak op de vierkante millimeter hebt gewerkt.' (Leliveld 2007)

En voorzitter Fikkers van het Promovendi Netwerk Nederland (PNN) over sommige hardnekkige vooroordelen in het bedrijfsleven:

'Werkgevers denken dat promovendi contactgestoorde superspecialisten zijn.' (Fikkers 2006).

Ondanks deze kanttekeningen blijft de constatering van een toenemend aantal gepromoveerden dat werkzaam is buiten de universitaire wereld wel opmerkelijk. Deze zijn te splitsen in twee categorieën. De eerste categorie herbergt een aantal van oorsprong eerdergenoemde aio's, die om welke reden dan ook in de periode na hun promotie de universitaire loopbaan verwisselen voor een loopbaan elders. Het motief voor het schrijven van de dissertatie was in oorsprong ingegeven door de verwachting dat hun inspanningen zouden leiden tot verwezenlijking van hun loopbaanideaal, een loopbaan in de wereld van de wetenschap, maar om een of andere reden bleken deze toekomstperspectieven niet helder (Scheltema & Veilbrief, 2006), lonkte de onderzoeksweld in het buitenland (Van Ditzhuijzen, 2005), of onverwacht werd men geboeid door andere mogelijkheden buiten deze wereld. De tweede categorie behelst dan de zogenoemde 'buitengepromoveerden', met veelal een baan buiten de universitaire wereld, die zonder aio- of oio-arrangementen via een eigen weg het doel hebben bereikt.

In het licht van al deze voorgaande overwegingen, keren wij thans terug naar de hoofdvraag: waarop drijft de ambitie van buitenpromovendi, waar doen de zij het voor? De motieven hiertoe kunnen van uiteenlopende aard zijn, maar wij doen een poging een drietal motieven te clusteren. Hierbij wordt aangetekend dat de motieven elkaar niet altijd hoeven uit te sluiten en dat het ook denkbaar is dat de buitenpromovendus een mengvorm van motieven koestert.

Het eerste motief kan zijn het alsnog nastreven van een loopbaan in de wereld van academia en wetenschap, richting eerdergenoemde wetenschaps-interne beroepsgroep. Gedoeld wordt op de spijtoptanten, academici die vanaf het afstuderen al enige tijd een loopbaan in de niet-universitaire wereld hebben, constateren de ladder tegen de verkeerde muur te hebben gezet en alsnog een loopbaan in de wereld van academia en wetenschap ambiëren. In feite zijn dit individuen met een latere roeping die een proefschrift schrijven om zich het 'brevet' te verschaffen voor deze wereld. Bij dit eerste motief is de dissertatie dienstig aan de loopbaan.

In de tweede plaats kan worden onderscheiden het motief van de wetenschaps-externe 'marktwaarde'. Het doel van de dissertatie is dan vooral verhoging van de marktwaarde van persoon c.q. organisatie in de zin van deskundigheidsgehalte en deskundigheidsuitstraling. Het dissertatie-

idee kan zijn geopperd en aangemoedigd van de kant van de organisatie, maar kan ook zijn ingegeven door de functionaris zelf. Ook hier lijkt de dissertatie - direct of indirect - dienstig te zijn aan de loopbaan, ofschoon Van Dalen & Klamer (1996) in hun enquête laten zien dat - voor wat betreft de verhoging van de 'eigen marktwaarde' - slechts 17 procent van de promovendi of reeds gepromoveerden een hoger inkomen verwierven na hun promotie.

Ten slotte kan worden onderscheiden het motief van de 'verkondiging', de drang om de eigen opgebouwde kennis en visies met anderen te delen. Het betreft hier een categorie buitenpromovendi, veelal op wat latere leeftijd, niet zelden in de herfst van hun loopbaan. Het is niet uitgesloten dat zij hebben opengestaan voor voortdurende veredeling van hun kennis door middel van assimilieren van nieuwe ervaringen en bijleren. Het zijn individuen die zich in de loop der jaren - in vele gevallen tijdens hun loopbaan - hebben bekwaamd in het vergaren van specifieke kennis op een bepaald terrein en bij wie de innerlijke drang tot het delen van kennis (*shared learning*) is komen bovendrijven. Levinson (1978) noemt dit *generativity*: het besef iets verworven te hebben dat de moeite waard is om over te dragen aan beroepsopvolgers. Deze senioren worden zich bewust van de omstandigheid dat zich in hen een duidelijke persoonlijke ontwikkeling heeft voltrokken, en vervolgens achten zij de tijd rijp een en ander aan het papier toe te vertrouwen in de vorm van een dissertatie. Bostoen (2005) beschrijft hen als volgt:

'Ze leveren ouderwets werk van lange adem. Dat gaat volledig tegen de stroom in, want het doorsnee aio-proefschrift moet passen in wat NWO (de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek) een "speerpunt" noemt en goedkeurt.' (Bostoen, 2005).

In tegenstelling tot de twee eerste motieven blijkt bij dit 'verkondigingsmotief' niet zelden de ervaring in het arbeidsverleden dienstig te zijn aan de totstandkoming van de dissertatie.

Uit het voorafgaande is af te leiden dat – strikt genomen – de proefschriftcultuur voor de buitenpromovendus lijkt te dobberen tussen twee eilandstructuren: (1) het eiland van de strakke vormen, waarbij de promovendus geacht wordt output af te leveren met als input een ingebed onderzoeksonderwerp en geavanceerde kwantitatieve onderzoekstechnieken, en (2) het eiland van de reflectie, waarbij de promovendus met een omheinde vraagstelling het pad van de weetgierigheid inslaat, terechtkomt in de rijke 'flora en fauna' van literatuur en empirie, en vervolgens tot - niet zelden onvermoede - bevindingen komt. Het eerste eiland lijkt ingericht voor een veldtocht met een dienstregeling, het tweede voor een ontdekkingsreis met een kompas.

Dat brengt ons tot een principiële vraag die zo treffend door Bartelse (2000) wordt gesteld:

'Natuurlijk doemt dan de vraag op voor welk traject een doctorstitel bestemd moet zijn. Blijft deze gereserveerd voor diegenen die zich zuiver op de wetenschap richten, of moet de titel een kwalificatie zijn voor mensen die zich na hun eerstefaseopleiding verder academisch verdiepen *en* verbreden?' (Bartelse, 2000, p.34)

Het is zinvol als de universitaire wereld zich hierover eens verder beraadt, opdat de aspirant-buitenpromovendus meer duidelijkheid kan worden geboden.

-0-

Literatuur:

- Bartelse, J.A. (1996), 'Promotiestelsel aan de universiteit barst uit zijn voegen', *NRC Handelsblad 1 maart 1996*.
Bartelse, J.A., A. Frijdal en B. van Diepen (1999a), Career Patterns in Postgraduate Education, can we learn from the Labour Market?, in: Frijdal, A. en J. Bartelse (red.) (1999), *The Future of Postgraduate Education in Europe*, Office for Official Publication of the European Communities, Luxemburg.
Bartelse, J.A. (1999b), *Concentrating the Minds The institutionalisation of the graduate school innovation in Dutch and German higher education*, Uitgeverij Lemma, Utrecht.
Bartelse, J. (2000), 'Mag ik de jonge doctor feliciteren?' - Een beschouwing over promoveren en onderzoekscholen, *Thema*, 1-2000.

Bostoën, K.J.S. (2005), geciteerd in E. Hageman (2005), 'De laatste vrije onderzoekers', *dagblad Trouw*, 1 oktober 2005.

Bremer, G.J. (2000), *Hora Est - Proefschriften van Huisartsen 1900-1995*, proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam, Erasmus Publishing, Rotterdam.

CBS (2004), 'Steeds meer vrouwelijke gepromoveerden', *webmagazine Centraal Bureau voor de Statistiek*, 19 april 2004, op <http://www.cbs.nl>

van Dalen, H. en A. Klamer (1996), *Telgen van Tinbergen - Het verhaal van de Nederlandse economen*, Uitgeverij Balans, Amsterdam.

van Ditzhuijzen, O. (2005), 'Na hun promotie zijn ze weg', *NRC Handelsblad*, 30 september 2005.

EUR (2006), Promotiereglement Erasmus Universiteit Rotterdam, art.4.1, <http://www.eur.nl>, bezocht juni 2006

Eurostat (2002), Tabel op p.3 in Nota OCW (2005), *op.cit.*

Fikkers, D.J. (2006), geciteerd in S. Klein (2006), 'Promovendi te huur – De toegevoegde waarde van een doctorstitel blijkt klein', *dagblad NRC Next*, 4 oktober 2006, p.23.

van Herwaarden, J. (2006), Synopsis van de causerie 'Erasmus en zijn promotie' voor de Erasmus Alumni Vereniging, op de dag van de opening van het Academisch Jaar, Erasmus Universiteit Rotterdam, 4 september 2006.

Hesseling, P.G.M. (1986), *Frontiers of Learning - The PhD Octopus*, Foris Publications, Dordrecht.

Huizinga, J. (1951), *De doctorstitel. Verzamelde werken VII*, in: Bremer (2000), *op.cit.*

Intermediair (2006), 'Promovendi kiezen steeds vaker voor carrière in het bedrijfsleven', *Intermediair*, 9 juni 2006.

Jansen, N. (2002), *Jonge wetenschappers: competent talent?*, Vereniging van Universiteiten (VSNU), Utrecht.

Kerr, C. (1982), *The Uses of University*, Harvard University Press, Cambridge, USA. In: Bartelse, J.A. (1999b), *op.cit.*

Lambers, H.W. (1996), Historisch Genetisch. Het Academisch Statuut en de promotie. In: Krosse, H.A.J., J. Paauwe, A.R.T. Williams (Red.) (1996), *Shared Frontiers of Learning - Afscheidsbundel ter gelegenheid van het afscheid van prof.dr.Pjotr Hesseling*, Vakgroep Interne Organisatie, Faculteit Economische Wetenschappen, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Leliveld, M. (2007), geciteerd in J. Lukkeizen (2007), 'Verse doctoren keren de universiteit de rug toe – Exit Academie', *Leids universiteitsblad Mare*, 21 juni 2007, p.12.

Levinson, D.J. (1978), *The Seasons of a Man's Life*, Knopf, New York.

van der Neut, A.C en J.F.M. de Jonge (1993), *De Meerwaarde van een Promotie: een vergelijkende studie van de loopbanen van gepromoveerde en niet-gepromoveerde academici*, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Zoetermeer. In: Bartelse et al. (1999a), *op.cit.*

Nota OCW (2005), *Onderzoekstalent op waarde geschat*, Ministeriële Nota Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Zoetermeer, september 2005.

Rupp, J.C.C. (1997), *Van oude en nieuwe universiteiten - De verdringing van Duitse door Amerikaanse invloeden op de wetenschapsbeoefening en het hoger onderwijs in Nederland 1945-1995*, Sdu Uitgevers, Den Haag.

Scheltema, T. & A. Veilbrief (2006), 'Gelauwerd, gewild en werkloos', *NRC Handelsblad* 25 januari 2006.

Schnabel, P. (2001), 'Onderzoek, kiest u maar', *NRC Handelsblad* 1 september 2001.

Unimaas (2006), Promotiereglement Universiteit Maastricht, art. 22.1, <http://www.unimaas.nl>, bezocht juni 2006.

Utwente (2006), Promotiereglement Universiteit Twente, art.11.1, <http://www.utwente.nl>, bezocht juni 2006.

VUA (2006), Promotiereglement Vrije Universiteit Amsterdam, art.15.1, <http://www.vu.nl>, bezocht juni 2006

van Vucht Tijssen, B.E. (2000), Talent voor de Toekomst, Toekomst voor Talent, *Rapport Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen*, Internet weblocatie <http://www.minocw.nl/pers2000/0079.htm>

de Wilde, I. (1987), *Van disputio tot proefschrift, 7500 promoties aan de Rijksuniversiteit Groningen, 10 juli 1613-30 oktober 1987*, in: Bremer (2000), *op.cit.*

<p>Dr. N.A.F.M. Schreiner doceert het keuzevak Loopbaanmanagement aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, houdt voordachten in het land en publiceert over uiteenlopende loopbaanonderwerpen [n.schreiner@wxs.nl]</p>
--